

JORIS ANDRINGA

1635 - 1676

SCHRIJVER KAPER KAPITEIN

Ton Andringa LE 223

‘Zeerover en broer van een dominee’, zo beschrijft genealoog Ype Brouwers hem. Michiel de Ruyter noemt hem ‘mijn neef’. Prof. Dr. J.R. Bruijn vermeldt hem als secretaris van ’s lands vloot met drie personeelsleden. Amerikaanse onderzoekers wijzen op zijn benoeming tot gouverneur van New Nederland (NY.). Het Biografisch Woordenboek meldt dat Joris Andringa na bewezen dapperheid het bevel krijgt over het schip Stadt en Lande. Hij ziet voor zijn ogen De Ruyter sneuvelen bij Palermo en komt kort daarna zelf om.

Wie is de man die we onder Z 7 in het Andringaboek aantreffen? De persoon Joris Andringa stelt ons voor raadsels. Van genealogen weten we zijn geboortjaar, 1635 en – plaats, Groningen. Zij kunnen ons zeggen wanneer hij huwde en dat hij kinderloos bleef. We weten een enkel feit uit zijn beroepsleven en het ambt dat hij bekleedde. Maar wat houdt zo’n leven in? Welke ervaringen en wederwaardigheden bepaalden zijn levensloop? Tegen welk ‘sociaal decor’ speelde zich zijn leven af?

We gaan proberen een tip van de sluier op te lichten.

Het is niet bekend hoe hij is opgegroeid en in de zeevaart is beland. Hij zal enige scholing hebben gehad: schrijverschap maakte deel uit van zijn loopbaan. Dat is toch wel enigszins bijzonder, want ‘in den schrijfconste’ zijn, was in die tijd lang niet voor elk en een weggelegd. Dat wil nu ook weer niet zeggen dat het goed betaalde banen opleverde.

Molkwerum

De eerste maal dat we Joris in de literatuur tegenkomen, treffen we hem aan in een sloep van De Ruyter voor de West-Afrikaanse kust in 1664. Hij is aan het vissen. “.....*de Ruyters sloep met den Kapitein de Blois, den Schryver van de Wilds schip, Joris Andringa, en andere Heeren en vrienden, aan ’t vaste land van Kabo Verde, (...), om met de zeege te visschen*”. (G. Brandt, p. 317). De plaatselijke bevolking vist volop mee met schepnetten “..of schooten met pylon in ’t water.”..

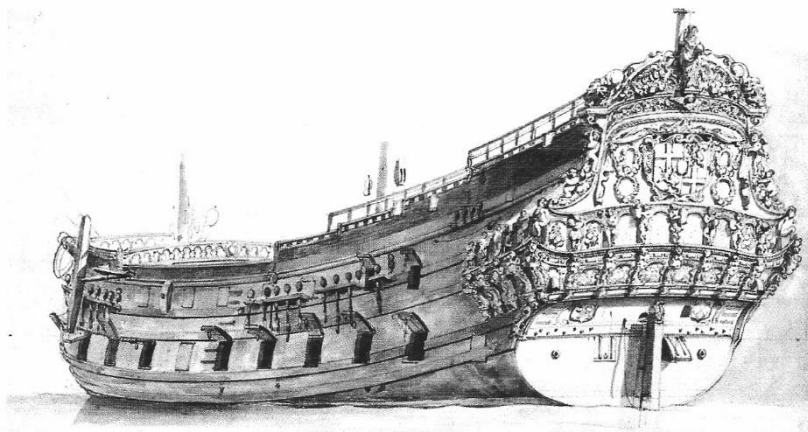
Na het vissen gaat men naar *'de Negery, of het dorp der Zwarten'*. Het verslag vermeldt een zodanige vreemde ruimtelijke ordening dat men *"...als in een doolhof verdwaalde: op de wyze van het dorp Molkwern, in Vriesland, daar de vreemdelingen in de straaten, steegen, en gangen verdoodden."* De schrijver vervolgt met een knipoog dat dit probleem gemakkelijk te klaren was: *"...de heiningen (...) waren niet hoog, zoo dat de Hollanders, met daar over te stappen, weer te recht konden komen."*

Joris Andringa blijkt dus al voor zijn dertigste in het kielzog van De Ruyter mee te varen, en wel als schrijver bij Commandeur Gideon de Wildt. De vergelijking van Molkwerum met een negorij is een kleine sneer die je van een Groninger naar Friezen toe verwachten kan.

In het betreffende negerdorp is Joris bovendien getuige van een waanzinnig toeval. De plaatselijke onderkoning is Jan Compagnie, die ooit als 'medemaat' van bootsmanjongen Michiel de Ruyter zijn jongensjaren doorbracht in Vlissingen, waar hij als vrijgekomen slaaf was aanbeland.

Kaperstocht

Secretaris Joris Andringa hanteert op deze tocht niet alleen maar de schrijffpen. De vloot beoogt een reeks aanvallen uit te voeren op forten langs de West-Afrikaanse kust, die in Engelse handen gekomen zijn. Dat gaat met granaten, sabels, pistolen, en ladders; met na afloop plundering, en wreedheden als kop afhakken, het in brand steken van nederzettingen, oogsten en akkers. Er vindt onder andere een bestorming plaats van fortificaties bij Cormantijn door duizend soldaten en matrozen geholpen door 1200 anti-Engelse Afrikanen, terwijl scheepsgeschut de actie ondersteunt. Andringa meldt zich daarbij als vrijwilliger voor een verkenningpatrouille, die prompt onder vuur komt te liggen.

De Provincie van Utrecht. Joris Andringa was aan boord van dit schip tijdens de tocht langs westelijk Afrika, de Caribische wateren en noordelijk Amerika in 1664-1665.

De als wreed bekend staande tegenstander Kabesse, die *'zijne handen meermalen met Hollandsche bloed had bezoedeld'*, vreest wraakacties en stelt zich bewust aan musketkogels bloot, maar het lukt hem niet dodelijk getroffen te worden. Wanhoop drijft hem tot het uiterste: *'Hij snee, toen de Hollanders op 't kasteel kwamen, zijn eigen zoon, twee slaven en zichzelf den hals af en wierp zich van de batterij.'*

Kaapvaart en zeeroof

Kaapvaart ontstond aan het einde van de middeleeuwen. Wie op zeeroof betrapt werd, kreeg de doodstraf. Particuliere kapers mochten in opdracht en onder bescherming van de overheid wel vijandelijke handelsschepen beroven. Ook de Engelsen maakten duidelijk onderscheid tussen *privateering* en *piracy*. Kaapvaart verschildte dus van piraterij doordat kapers onder de regels van het zeeoorlogsrecht vielen. De kaper ontving een officieel document: de kaperbrief. In principe was alleen een vorst bevoegd een kapersbrief te verstrekken, dus bijv. Koning Philips II. Willem van Oranje deed dit ook, niet omdat hij stadhouder was van Holland en Zeeland, maar omdat hij soeverein was van het Prinsdom Oranje. Het is een wat oneigenlijk toegepaste truc; het prinsdom is weliswaar geen vazalstaat, of leen, maar heeft geen zeemacht. Willem wordt vermoord in 1584. Na pogingen om een andere vorst dan Philips II te vinden, benoemde de Staten-Generaal, uiteindelijk zichzelf tot soeverein. Dit erkenden Frankrijk en Engeland al in 1609, andere Europese Staten deden dat na 1648. In de "officiële" praktijk werden de kapersbrieven opgesteld door de Stadhouders. In de Stadhouderloze Tijdperken (1650-1672; 1702-1747) deed de Staten-Generaal dit weer.

De actiefste kapers kwamen uit Zeeland. In deze calvinistische en strijdlustige provincie was de kaapvaart toen zo'n beetje de voornaamste economische bedrijfstak. Mede daarom verzette Zeeland zich hevig tegen de vrede met Spanje in 1648.

De V.O.C. was aanvankelijk vooral een kaapvaartorganisatie; pas na enkele tientallen jaren groeide ze uit tot een handelsonderneming. De West-Indische Compagnie is zelfs bij gebrek aan kaapvaart ten onder gegaan.

Inmiddels willen we weten, hoe we zo'n expeditie moeten plaatsen.

Met deze vloot verrichtte De Ruyter tot enige weken daarvoor konvooidiensten voor koopvaardijsschepen in de Middellandse Zee. In de haven van Malaga bezorgt evenwel een ijlbode, gestuurd door Raadspensionaris Johan de Witt, geheime instructies: De Ruyter moet fort en andere bezittingen terugveroveren, die The Royal Company – op eigen gezag - met geweld van de Nederlandse West Indische Compagnie heeft ingepikt, in tijd van vrede nog wel. Ook heeft een Engels smaldeel Nieuw Nederland (New York en achterland) ingenomen, eveneens bezit van de W.I.C.

Katoen en rietsuiker

Bijlage ASN 46 – pag. 4 van 28

Op een gegeven moment komt het bericht binnen dat de Nederlanden en Engeland nu officieel met elkaar in oorlog zijn (maart 1665). Met nu twintig schepen vaart De Ruyter vervolgens langs de Amerikaanse kust tot aan New – Foundland. Naar hartelust plunderen zijn bemanningen daar Engelse vestigingen en vissersnederzettingen. Jammer genoeg acht De Ruyter een aanval op Nieuw Nederland (New York) waar de Engelsen het bestuur onder Stuyvesant verdreven hebben, vooralsnog te riskant. Er worden nog enkele koopvaarders buitgemaakt, maar dan stevent de vloot met inmiddels maar liefst 28 schepen, verzwakt maar met rijke buit, op het vaderland af. De vloot valt, om de Engelsen te misleiden, via Noorwegen en Helgoland langs de geniepige ondiepten van het Wad, de Eemsmond binnen. Dat betekent stille paniek en hartkloppingen aan boord, want de betoning en andere merktekens zijn juist vanwege de nabije Engelse vloot door de overheden verwijderd. In de namiddag van 6 augustus 1665 gaan eindelijk de schepen voor anker op de rede van Delfzijl. Op deze reis begonnen in mei 1664, met zoveel strijd en veroveringen, langs de kusten van drie continenten was zelfs geen enkel eigen schip verloren gegaan. Sterker nog: De Ruyter weet ook nog enkele Nederlandse schepen, rijk beladen terugkerend uit de Indische wateren, ongezien langs de op deze buit beluste Engelsen te loodsen.

Opgetrommeld

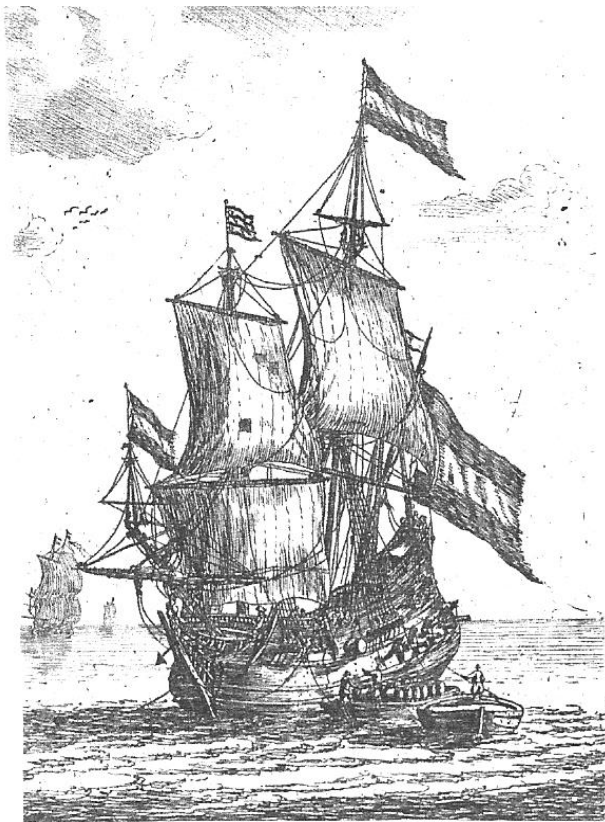
Behalve de enorme sleep aan buitgemaakte schepen, die *prijzen* genoemd worden (als geldt het een zeilwedstrijd), voert De Ruyter veel kostbaarheden mee, waaronder twee kisten afgeladen met goud en 16.000 pond olifantstanden.

Ternauwernood afgemeerd ontvangt hij van de Admiraliteit van Amsterdam het bevel dat de vloot moet omvaren naar Texel of het Vlie. Zodra die is binnengebracht mag de bemanning naar huis, evenwel '*...tot naedre orde ende trommelslag..*' om spoedig weer dienst te doen. Ondanks behoefte aan rust besluit De Ruyter te gehoorzamen. Biograaf Brandt schrijft: '*den Heer de Ruiter begaf zich ontrent den middag, met den Viceadmiraal van Nes, en ontrent achtendertig vrywilligen, zoo Bevelhebbers als matrozen, naar Delfzyl, om van daar zyne reis naar Texel voort te zetten. Onder de gemelde vrywilligen, die zich bereid toonden om weer t'zee te gaan, en hun leven voor 't vaderland te waagen, was (...volgt een reeks namen van officieren, onderofficieren) en Joris Andringa, Schryver op het schip van den Heere de Wild, die daarna het ampt van Sekretaris by den Heer de Ruiter bediende*'.

(onderstropping: Ton A.)

De succesvolle expeditie bezorgt De Ruyter een populariteit die weergaloos is. Met duizenden loopt overal de bevolking uit om hem toe te juichen. Het tijdschrift de Hollandsche Mercurius schrijft: '*Men kreegh stracx soo veel aenloop van Volck uyt Groeningen en Vrieslandt, soo dat*

een geheele Buyrt van Kraemen aen den Dijk en gevolgelyck een Kermis by-na wierd opgericht...’.

Een *fluit* juist ten anker gegaan (fok en marszeilen nog bij). Vaten lossend.
Het is een rond 1650 ontwikkelde 'multipurpose' 3-master, ook vaak ingezet bij gevechtsacties. Gestreepte zgn. koopmansvlag aan fokkenmast.
Smal bovenschip i.v.m. Sont-tarieven (berekend naar breedte).
Relatief kleine bemanning nodig, uitstekende vaareigenschappen.

Op 13 augustus arriveert in Delfzijl een bode met post voor Michiel de Ruyter van hare Hoog Mogende Heren van de Staten Generaal. Dit college heeft besloten het opperbevel over 's lands vloot aan De Ruyter over te dragen. Hoog en laag feliciteert hem met *'zyne verkiezing tot de waardigheid van Luit. Admiraal, en van Opperhoofd over 's Lands vloot..'*

Met overgekomen familie en vrienden in twee trekschuiten vertrekt hij via Groningen, Dokkum, Leeuwarden en Harlingen naar Texel.

Motief

Wat motiveert Joris Andringa, schrijver op het schip van Gideon de Wildt, direct alweer vrijwillig dienst te nemen bij de oorlogsvloot? Johan de Witt heeft die bij Texel klaar liggen om te laten uitvaren tegen de Engelsen. Dat valt slecht. De bemanning van de thuisvarende vloot is afgemat, dagen eerder was er al geen drinkwater meer en leeftocht was gerantsoeneerd geweest. Veel opvarenden zijn al weken ziek, waaronder gezagvoerder De Wildt, die dan ook, niet lang na aankomst, sterft. Meerdere schepen zijn zwaar gehavend, sommige maken water, van andere is mast of boegspriet gebroken. De zeelui verlangen naar huis en naar moeder de vrouw. Er is desertie en muiterij, soms lopen complete bemanningen weg, vooral die uit West-Friesland.

Uitgeput na de slopende reis van bijna anderhalf jaar moet Joris goede redenen hebben, om vrijwillig onverwijd weer mee ten strijde te zeilen.

Wij kunnen niet in hart en hoofd van Joris kijken. We hebben wel onze vermoedens. Die laten we hier volgen.

Uiteraard geldt dat er alom in de gewesten paniek heerst: zes weken eerder hebben de Engelsen op de Noordzee een Nederlandse oorlogsvloot goeddeels in de pan gehakt. Admiraal Wassenaer van Obdam vloog daarbij met schip en al de lucht in. Kort daarna sneuvelde ook zijn plaatsvervanger. De admiralen Tromp en Evertsen hebben met moeite een aantal schepen kunnen redden. Er dreigt een Engelse invasie, of een blokkade van de kust. Eigen veiligheid en die van het land zijn bij Joris ongetwijfeld in het geding bij zijn beslissing om aan te monsteren bij de krijgsmacht ter zee.

Het is op zich ook al een eer om te varen onder bevelvoering van De Ruyter. Prima voor je cv. (Zelfs buitenlandse officieren melden zich daartoe aan.) Maar er is meer. Het gaat nu niet om konvooidienst of kaapvaart bij een der admiraliteiten, maar om overheidsdienst bij 's Lands Vloot. Het betreft hier de gereorganiseerde staatsvloot, waarvoor De Witt nu in De Ruyter een opperbevelhebber heeft gevonden die krachtig kan optreden, in aanzien is bij de admiraliteiten en die overwicht heeft op de andere vlagofficieren. Bovendien ligt hij goed bij het scheepsvolk (zijn bemanning duidt hem aan als *bestevaer*, het Nederlands equivalent voor *bonpapa*).

Kansen

Inmiddels zit er voor Joris promotie in. De Ruyter heeft hem meegemaakt op voornoemde tocht der tochten langs drie continenten en wil hem wel hebben als schrijver. Andringa kan nu secretaris worden van de machtigste zeekrijgshere aan deze zijde van de Noordzee. Maar er is nog meer. In het gezelschap aan boord bij De Ruyter op diens triomftocht van Delfzijl naar Harlingen, bevindt zich ook een jonge vrouw, Margaretha van Gelder.

Staat Joris hier te kijken naar de toekomstige mevrouw Andringa – van Gelder?

Zeeman zoekt vrouw

De Ruyter is getrouwd met Anna van Gelder; het is zijn derde vrouw. Volgens de De Ruyter biograaf Prud'homme van Reine heeft zij zowel een kind (uit haar eerste huwelijk) als een nicht, die Margaretha (ook: Grietje en Margriet) heten. Mogelijk waren beide Margrieten aan boord van de trekschuit, want *nicht* Margriet komt bij de De Ruytertjes vaak over de vloer. Er is ook nog sprake van een Margriet van Gelder, die dochter is van een broer van de eerste man van Anna. Tien jaar later in 1675 treedt Joris Andringa volgens het Amsterdamsch Trouwboek op 29 mei in het huwelijk met een Margaretha van Gelder. Wie van de drie? In ieder geval 'assisteert' De Ruyter en 'haar tante' bij de huwelijksluiting te Slooten bij Amsterdam. (Andringa-genealoog Y. Brouwers stelt dat het op 17 juni was, met als latere correctie: 18 juni.)

In biografieën komt men nóg een Margriet tegen o.a. bij G. Brandt (1746), die over De Ruyter zegt: *Bij Anna van Gelder, (...) teelde hij Margriete, geboren in den jaare MDCLII, den eersten December, en daarna gehuwt met den Heer Bernardus Somer, Bedienaar des goddelyken woords tot Amsterdam.* Deze - zijn bloedeigen - dochter noemt De Ruyter ook wel Margrytie of ook Grietken, later als predikantsvrouw wordt dat het deftige Margaretha. In diverse documenten spreekt Michiel de Ruyter over Joris Andringa als zijnde zijn neef. Het ligt dus voor de hand, dat met mevrouw Margaretha Andringa-van Gelder bedoeld wordt: de *nicht* van Anna de Ruyter-van Gelder. Die nicht kan evenwel best identiek zijn met de dochter van haar zwager. De aanduidingen neef en nicht waren destijds mogelijk ruimer van inhoud dan ze nu zijn.

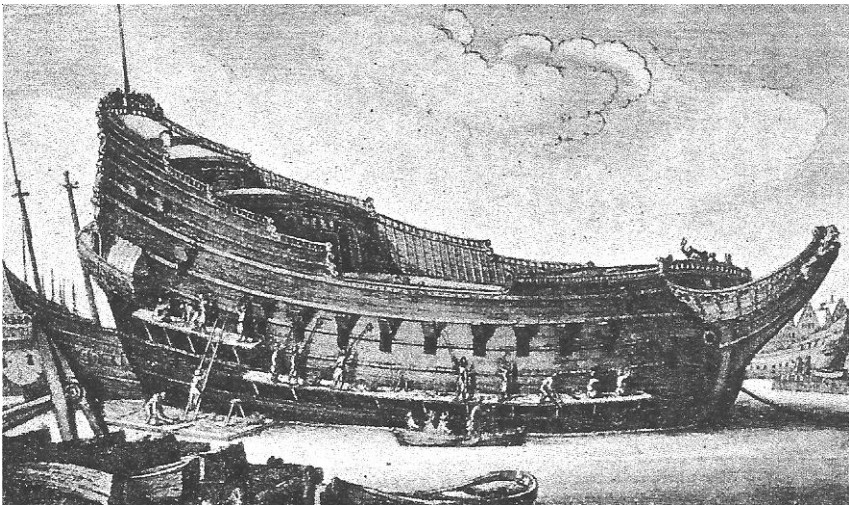
In totaal zijn er dus vier Margrieten. Na aftrek van M. Somers-de Ruyter zijn er nog drie die qua leeftijd te nomineren zijn als huwelijkskandidaat voor Joris, nog steeds single zijnde. Als de twee nichten evenwel slechts een en dezelfde Margriet betreft, blijft de keuze beperkt tot twee.

And the winner is...?

Joris Andringa heeft in zeker opzicht het tij mee. Juist de tijd die hij vanaf de jaren '50 tot zijn dood in 1676 bij de marine dient, vormt de meest roemruchte en meest opzienbarende periode van de Nederlandse zeemacht. Nooit te voren of erna zijn er zoveel zeeslagen geleverd. Hij valt bovendien midden in het proces waarmee men voor het eerst de marine echt professioneel gaat opzetten, zowel wat betreft personeel (kwalitatief) als materieel (uitbreiding vloot). Hijzelf wordt een exponent van de nieuw ingeslagen koers.

Wat is er aan de hand?

Tot het midden van de jaren vijftig van de 17de eeuw heeft de Nederlandse republiek nog geen 'vaste' oorlogsvloot. Voor de duur van een oorlog huurt men voor de marinedienst diverse koopvaardischepen in, samen met kapiteins en bemanningen. Veel van de eigen schepen verkoopt men na afloop van oorlogsacties simpelweg en men stuurt de bemanning grotendeels naar huis. Deze praktijk gaat drastisch veranderen. Na de Eerste Engelse Zeeoorlog (1652-'54) nemen de Staten Generaal het besluit tot het aanhouden van een aantal oorlogsschepen. Geen uitverkoop meer: men voteert zelfs twee miljoen gulden voor de bouw van 30 nieuwe schepen: 10 te bouwen door de Amsterdamse admiraliteit, door de andere (zie p.11) admiraliteiten elk vijf. En dat wordt kort daarna nog eens herhaald. Binnen de tien jaar neemt Johan de Witt – die gaandeweg de functies van premier, minister van buitenlandse zaken en van defensie in zich zit te verenigen – een opzienbarend initiatief. Hij onderneemt een tot dan toe ongehoord nieuwbouwprogramma van 48 grote oorlogsschepen voor nog eens acht miljoen.

Dit schip op de werf te Amsterdam is al te water gelaten. Het werkvolk is bezig te teren en te breeuwen. Totale bouwtijd van dergelijke schepen: ca. 6 tot 9 maanden.

Bij terugkeer van Joris en de zijnen is het op de admiraliteitswerven en particuliere scheepshellingen langs de hele kust van Vlissingen tot Delfzijl een drukte van belang. Hout wordt schaars; ook komt er een tekort aan kanons, vestinggeschut moet voor aanvulling zorgen en er ontstaat krapte op de arbeidsmarkt. Er zijn problemen van heel andere aard en wel op gebied van coöperatie; al tientallen jaren. Elk zeegewest (behalve Groningen) heeft vanouds een eigen admiraliteit en vloot. Men slaagt er

steeds maar niet in om één marine te stichten. Met de uitbreiding van het aantal schepen tot zo'n 150 stuks neemt de behoefte aan extra officieren in vaste dienst aanzienlijk toe. Johan de Witt pakt nu ook het personeelsbeleid van de admiraliteiten aan. De vooruitzichten en carrièrekansen van Joris Andringa worden daardoor steeds gunstiger. Bij het afsluiten van het nieuwe scheepsbouwprogramma is de Republiek der 7 Verenigde Nederlanden ongeveer de machtigste zeemacht in Europa. Absolute topper is *De Zeven Provinciën*, het vlaggenschip; en juist daarvan komt Joris Andringa op de monsterrol in 1666. Hij wordt a.h.w. gehuisvest op een mobiele A -1 locatie.

Admiraliteit

Joris is Groninger van geboorte en dient *mogelijk* aanvankelijk onder de Friese Admiraliteit, waar ook Groningen onder ressorteert. Zijn naam ontbreekt in de registers van varend personeel. Het schip waarop Joris de expeditie van 1664-1665 meemaakt langs de Afrikaanse en Noord-Amerikaanse kust is *De Provincie van Utrecht*. Het valt onder de Admiraliteit van Holland te Amsterdam. Van de overige schepen op die tocht zijn er 3 geleverd door Rotterdam en 3 door West-Friesland. De overige 12 komen van Amsterdam. Wat we hier zien, is een afspiegeling van de gang van zaken bij het samenstellen van een oorlogsvloot. Hoe gaat het toch toe bij de zeemacht?

In de tijd van Joris Andringa is er nog geen (koninklijke) marine zoals wij die nu kennen. Wel is er iets dat er wat op lijkt: de Staatse Vloot, ook genoemd 's Lands Vloot. Het is een wat krakkemikkige organisatie, die toch zo'n 200 jaar het land door roerige tijden weet te loodsen.

Al die tijd hebben we van doen met vijf 'Colleges ter admiraliteit'. Soms zijn ze niet of nauwelijks op de hoogte van elkaars acties en expedities.

De vestigingsplaatsen zijn:

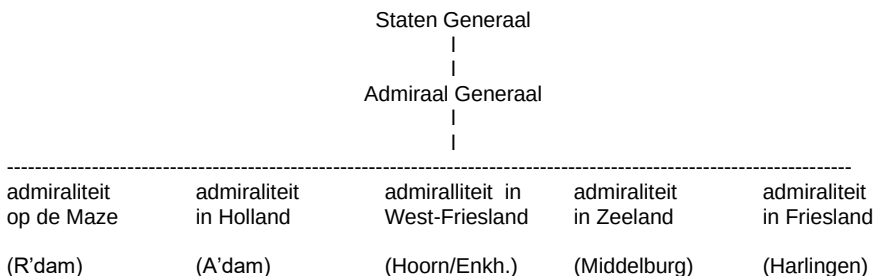
- Amsterdam
- Middelburg
- Rotterdam
- Hoorn/Enkhuizen ('Noorderkwartier')
- Harlingen; vóór 1645: Dokkum totdat de Ee gaat verzanden.

Elk van die colleges regelt de scheepvaartzaken van zijn eigen gebied. Dat houdt in: bestuur, rechtspraak, controle op kaapvaart (o.a. veiling van de buit) en zorg voor de vloot. Dat laatste betreft bouw, uitrusting, onderhoud en bemanning van schepen. Een admiraliteitscollege beschikt dus bijvoorbeeld ook over werven, pakhuizen en lijnbanen. Dat kost bakken met geld. Het gewest Holland bijvoorbeeld besteedt tussen 1665 en 1667: 22,9 miljoen gulden aan de vloot. (Overigens een veiling een jaar of wat later van circa 650 gekaapte schepen brengt inclusief lading meer dan 5

miljoen gulden op.) De voornaamste doelstelling van de admiraliteiten is het verlenen van konvooidiensten voor de koopvaardij en de bescherming van vissersschepen. Inkomsten komen uit belastinggelden, tarieven op schepen en goederen en... kaapvaart.

Dit naast elkaar functioneren van marine-organisaties is ontstaan in de loop van de opstand tegen Spanje. Steden en gewesten waren nogal gescheiden van elkaar en moesten veelal zichzelf zien te redden. Vandaar dat de kustgewesten afzonderlijk admiraals gingen aanstellen.

Deze als voorlopig bedoelde regeling blijft uiteindelijk gehandhaafd tot 1795.

Het hoogste bestuursorgaan is de Staten-Generaal; formeel is de hoogste bevelvoerder de stadhouder. Zijn functietitel van Admiraal-Generaal (en bij het landleger: Kapitein-Generaal) is vergelijkbaar met die van de huidige Amerikaanse president als Commander-in-Chief. Vandaar dat de officier die in de praktijk het bevel voert over een admiraliteitsvloot de rang heeft van Luitenant-Admiraal, dus plaatsvervangend admiraal. Aan deze titulatuur is men blijven vasthouden ook als er geen stadhouder is, zoals tussen 1649 en 1672.

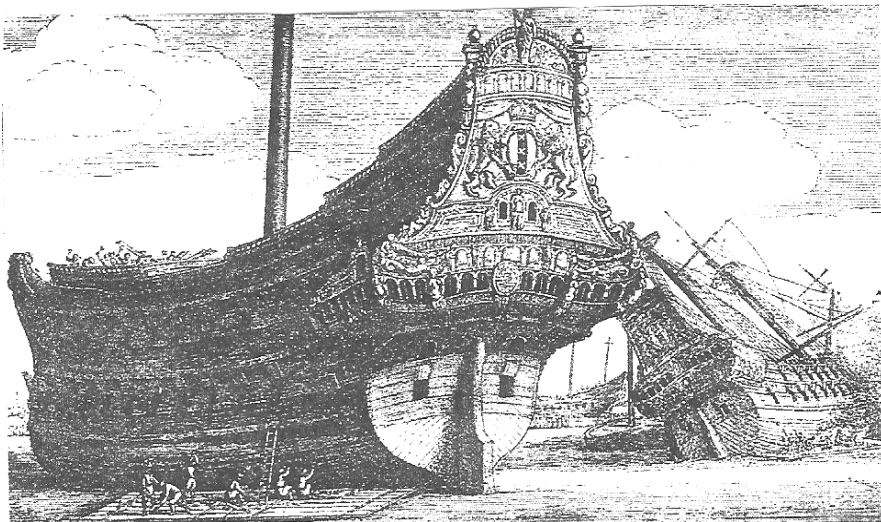
Hoe moet je nu de opperbevelhebber van de oorlogsvloot, dus van de integrale uit de onderscheiden admiraliteitvloten samengestelde Staatsvloot betitelen?

De nieuwe stadhouder Willem III vindt er het volgende op. Hij benoemt in 1673 Michiel de Ruyter, zijnde de superchef over de andere luitenant-generaals, tot Luitenant-Admiraal-Generaal.

Rangen en standen

In het nieuwe bestel van Johan de Witt heeft intussen elke admiraliteit twee of meer vlagofficieren in (vaste) dienst; daarvan zijn er drie rangen: luitenant-admiraal, vice-admiraal, schout-bij-nacht. De hele marine zou het best met een handjevol toekunnen, maar in de 60er jaren beginnen de admiraliteiten onderling een soort wedloop in benoemingen. Tenslotte lopen ertussen Middelburg en Harlingen in totaal 15 á 16 vlagofficieren op de smaldelen rond. De bijbehorende maandinkomens van de hierboven genoemde functies bedragen respectievelijk 300, 200 en 100 gulden, aan

te vullen met buitgeld en emolumenten bij inkoop van proviand. Kapiteins en lagere officieren beuren 30 gulden per maand eventueel aangevuld met buitgeld of een extra bonus. Per expeditie kan deze aanvulling in de duizenden guldens gaan lopen. Kapiteins behoren zeker ook tot de klasse van welgestelden. Matrozen moeten het doen met een maandgage van 12 tot 18 gulden. Sociaal gezien gaapt tussen de levensstijl van officieren en matrozen een kloof die zich ook manifesteert in de huisvesting aan boord respectievelijk achter en voor de mast, in hutten cq. hangmatten.

Schepen op de werf bestemd voor de V.O.C. Rijkversierde spiegel wijst op de welvaart van de Gouden Eeuw. Het schip op de achtergrond wordt gekield of gekrengd om onder de waterlijn reparaties en breeuwwerk (kalefateren) te kunnen verrichten. Dergelijke schepen werden bij gelegenheid ook ingezet bij de marine.

Stadhouder Willem III (in functie: 1672 – 1702)

'Stadhouder' betekent letterlijk 'plaatsvervanger'. Hij die optreedt 'in stede van' de vorst, de landheer. Na de Opstand tegen het Spaans gezag is er in feite geen landheer. Dus dan is er ook geen plaatsvervanger. Titel en deel van de functie blijven evenwel bestaan. Ten tijde van de Republiek benoemt elk gewest een stadhouder (als er een beschikbaar is) en de stadhouder benoemt de magistraten in de Provinciale Staten. Als opperbevelhebber van leger en vloot is hij ondergeschikt aan de Staten Generaal. Hij is geen vorst en geen onderdaan, hij is een dienaar van de staat en tegelijkertijd een machtsfactor van belang. Wonderlijke republiek.

Onder Willem IV komt het tot één stadhouder voor alle zeven provincies

Valt er voor Joris iets aan carrièreplanning te doen?

Aanvankelijk vervullen slechts edellieden de topfuncties. Eerder dan andere landen gaat men in de Republiek bij benoemingen vanaf nu meer op bekwaamheid en ervaring letten, al strekt verwantschap of connectie met regentenfamilies of die met vlagofficieren letterlijk tot aanbeveling. Dat gaat ook steeds meer gelden bij benoemingen van lagere officiersrangen als commandeurs en kapiteins. Promotiekansen lijken er voor Joris best wel in te zitten..

Dit geldt temeer in deze - zozeer aan zeeslagen rijke – periode van de zgn. Gouden Eeuw. Immers: 'Aan het front willen nog wel eens ongelukken gebeuren', zoals een cabaretier ooit zei. Anders uitgedrukt: De mortaliteit en daarmee de mobiliteit is bij de zeestrijdkrachten niet gering. Zo verneemt Joris bij zijn aankomst te Delfzijl, dat zes weken eerder in de slag bij Lowestoft aan Nederlandse kant 17 schepen verloren gingen en er 5000 man zijn gewond, gedood of gevangen genomen. Op één dag. De verliezen bij dergelijke acties zijn - ook onder het hogere kader - zeer fors; vacatures bij de vleet dus. Er zijn meer oorlogen op komst.

Gages per maand op de Staatse vloot in 1670 (in guldens) van onderofficieren en manschappen

stuurman	36	korporaal	14
schipper	24	provoost	12
schrijver	16	bottelier	22
chirurgijn	24	diens maat	15
hoogbootsman	22	kok	21
diens maat	15	diens maat	14
timmerman	30	trompetter	20
konstabel	22	matroos	10 – 11
diens maat	15	halfwas brasem	5
zeilmaker	14	jongen	4
kwartiermeester	14		

Bron: J. Tjassens, Zeepolitie der Vereenichde Nederlanden. 's-Gravenhage 1670

Schrijver

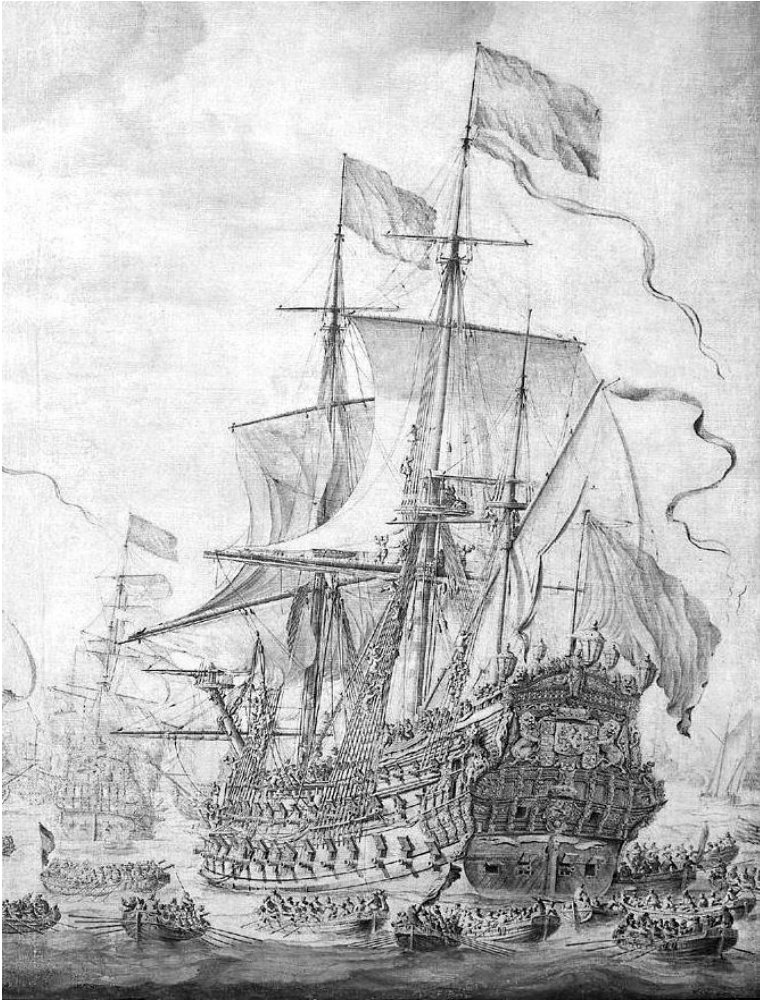
Promotie is nog even niet aan de orde; voorlopig treffen we Joris Andringa nog schrijvend aan in de kajuit met zijn nieuwe aanstelling op zak van secretaris van 's Lands Vloot. Wat is de betekenis van zo'n job?

Kunnen lezen en schrijven beheerst in de 17^e eeuw lang niet iedereen. Toch ligt de alfabetiseringsgraad in de Republiek vrij hoog. In 1650 kan 64% van de mannen schrijven, bij zeelui lukt dat evenwel bij slechts 55%. We moeten ons daarbij wel realiseren dat alfabetisme meer inhoudt dan je ondertrouwakte kunnen ondertekenen. Pas wanneer je bijvoorbeeld gewend bent dagelijkse kattebelletjes als boodschappenlijstjes op te te.

stellen, notities te maken of af en toe een brief te schrijven, geeft dat blijk van echte schriftelijke taalbeheersing. Zeg maar functioneel alfabetisme. In die zin ligt het percentage geletterden nogal wat lager. Wel zijn er in de 17e eeuw voor de gewone burger brievenboeken met voorbeelden die je kunt overschrijven. Ze bevatten standaardformuleringen gedifferentieerd naar opzet, stijl en woordkeus, afhankelijk van de status van de geadresseerde. Schrijven is dus allesbehalve een vanzelfsprekende zaak. Het is een vaardigheid, een vak dat je voor je beroep kunt kiezen. Hoe staat het met de status en de verdiensten van dit beroep? Aan de wal zal een schrijver een lager inkomen hebben dan een timmerman of metselaar, maar dat geldt in die tijd ook voor schoolmeesters. De hierbij gaande tabel geeft een inzicht in de officiële gages van onderofficieren en manschappen in het vredesjaar 1670.

De tabel vertelt ons dat schrijver bij de marine een onderofficiersfunctie is, zoals stuurman en chirurgijn. Voor de duidelijkheid: de schipper is niet de kapitein zoals bij de koopvaardij, maar het hoofd van de bemanning. Er is weinig bekend over de loopbaan van onderofficieren en manschappen. Soms maken ze snel carrière bij sterfte of verwondingen van een meerdere. Zo zijn in 1673 bij een campagne twee volmatrozen bevorderd tot tweede en derde stuurman.

Het is niet ongewoon dat na afloop van een expeditie onderofficieren en manschappen worden afgedankt. Velen daarvan keren dan de marine de rug toe en zoeken een baan bij visserij of koopvaardij; meestal lopen de lonen bij de marine achter bij die in de burgerzeevaart. Mogelijk blijft een kern van dit korps aan boord voor bewaking en onderhoud. Ze zijn bij een volgende reis de voorhoede van een nieuwe bemanning. Bovendien is de ervaring en kennis van onderofficieren van eminent belang; er zijn immers geen opleidingen of examens ter controle op kwaliteit. Zonder vakkennis kom je ook niet in aanmerking voor een onderofficiersfunctie. In Engeland, weten we, behoort in ieder geval tot die vaste kern ook de schrijver, naast de kok, de timmerman en de hoogbootsman. In de Nederlanden zal dat niet veel anders zijn. In eerdergenoemde tabel zien we dat een schrijver per maand maar net boven het loonniveau zit van een koksmaatje. Een beetje trompetter verdient zelfs een kwart meer. Toch zien we in dergelijke staatjes dat de schrijver steeds een plaats boven in de lijst inneemt. Kennelijk rekent men hem toch tot het hogere kader, ongeacht zijn inkomen. Bedenk daarbij dat er voor de schrijver behoorlijk wat bijverdiensten te innen zijn. Van alle onderofficieren heeft hij daartoe de meeste mogelijkheden. Hij kan zijn specifieke vaardigheid uitbuiten door zijn diensten aan te bieden voor allerlei schriftwerk van opvarenden die het niet lukt zelf een brief of verzoekschrift in elkaar te knutselen. Hij is ook de man aan boord die je een voorschot kan verstrekken op je maandgeld. De meeste manschappen stappen platzak aan boord en willen onderweg toch nog wel eens wat aanschaffen, meestal tabak of kledingstukken.

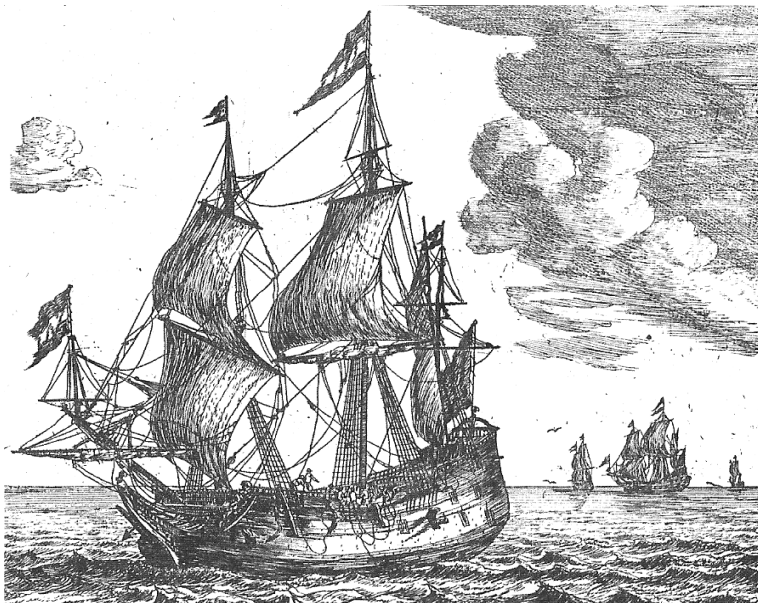
Het vlaggenschip *De zeven Provinciën*. 1666.

Secretaris

Hoe dan ook, als Joris Andringa bij De Ruyter in dienst komt, betekent dat promotie. De vraag is of hij dienst doende op het vlaggenschip *De Zeven Provinciën* nog steeds onder de rang van onderofficier valt. In de literatuur duidt men hem niet meer aan als schrijver van een schip, maar als secretaris van De Ruyter cq. van 's Lands Vloot. In die hoedanigheid schrijft hij brieven, verslagen en berichten namens de Luitenant-Admiraal-Generaal. Diens taalhantering is niet geheel vrij van dialectische invloeden. Zeeuw zijnde

worstelt hij bijvoorbeeld met de *h* voor klinkers. (*De aven van Hamsterdam...Her bestaat een houde wrock*). In privé-brieven aan vrouw en kinderen schrijft hij over *slans schip de 7 Provensyen* en richt zich tot *maseur en freeren* en bedoelt dan nicht en neef. Ook uit zijn journalen blijkt dat hij zijn taalachterstand, opgelopen als vroegtijdige schoolverlater te Vlissingen, nooit geheel te boven is gekomen. Hoofdletters, punten en komma's zijn hem vreemd; woorden dwarrelen uiteen in losse letters en zelfbedachte afbrekingen. Hij laat de officiële communicatie en brieven dan ook vrijwel helemaal over aan zijn secretaris Joris Andringa, en volstaat met zijn ondertekening. De Ruyter doet geregeld verslag van voorvallen op schip en vloot en gaat soms uitvoerig in op kleinigheden over het leven aan boord. Zijn correspondentie is dermate omvangrijk dat Andringa door drie klerken wordt bijgestaan.

Toch is Joris niet slechts opschrijver van wat hij gedicteerd krijgt. Als De Ruyter met een invasievloot in 1674 voor het Franse Martinique ligt, wil hij de bewoners waarschuwen zich niet te verzetten. Het is dan Andringa die er een – volgens de biograaf van De Ruyter – handig opgestelde proclamatie van maakt, die de kolonisten uitnodigt samen te werken *'tot bevordering van de vrede, en het belang van hunne sedert jaren al door oorlogen getroffen commercie.'* (G.Brandt).

Den Dubbelen Arent. Mogelijk is dit de bijnaam van *de Stad en Lande*. Dit is Groningen en Ommeland. Het wapen van Groningen vertoont namelijk een tweekoppige adelaar. Dit schip speelt een rol in het leven van Joris Andringa.

van zyne Hoogheit den Doorluchtigſten Heere Prinſſe van Oranje, onder anderen geobligeert geworden, ons met een confiderabel groſ ſcheepen en vaartuigen, ten oorlooge geëquipeert, en voorzien met een goed aantal land militie, berwaarts in deeze geweeſten af te zenden; derhalven hebben wy, met kenniſſe van de Heeren onze Krygsraaden zoo te water als te lande, uit een byzondere zucht en genegtheit, allen ende een iegelyken van de ingezeetenen en onderdaanen van den meer hooggedachten Konink, hier ende elders in deeze quartieren en eilanden reſiderende, voornaamentlyk onze oude goede vrienden en bekenden, by deezen wel willen waarſchouwen, en verzeekeren dat haar Hoog. Moog. goede meininge ende intentie daar mede niet anders is, dan om te berſtellen de voornoemde vrede, ende te doen berleeven de kommerſie, die door toedoen van eenige quaadaardige menſchen, zedert verſcheiden jaare berwaarts, tot groote ſchaaſe van beide de natien, en andere daar by geintreſſeert, zoo weele heeft geleeden, ende zulks de hand te bieden aan alle die geene van de voorſchreeve onderdaanen en ingezetenen, die daar toe zullen willen hebben contribueren. Belovende ende aſſeurerende, dat wy de voorſchreeve onderdaanen en ingezetenen, die genegen zouden moogen zyn, ofte koomen te reſolveren, zich haar Hoog. Moog. wapenen ende regeeringe goedwillig te ſubmitteren, niet alleen niet en zullen beſchaadigen, beſtaſten en bezwaaren, veel minder prejudiceren ofte benadeelen in haare privilegien, vry- en gerechtigheden, maar aan de zelve daar ontrent veel meerder zullen geeven, ende doen behouden vrye exercitie van de Roomsche Godsdiens, volkoomen eigendom, en het gebruik van alle haare goedere. Daar wy ter contrarie diegeene, die haar tegens't voorſchreeve voorneemen zullen willen oppoſeren, geneceſſiteert zullen zyn te moeten handelen naar krygs gebruik, en gelyk men in zoodaanige gelegtheden gewoon is te doen: proteſterende onſchuldig te willen zyn aan het quaat, dat een ieder van haar, tegens deeze onze trouwhertige aanbiedinge waarſchouwinge ende notificatie, zoude moogen over koomen. Aldus gemanifeſteert endegegeven onder onze gewoonelyke ſignature, voor gedrukt ſignet, ende contra ſignature van onzen Secretaris, in 's Lands ſchip de Zeven Provinciën.

MICHIËL ADR. DE RUYTER.

Ter ordonnantie van den welgemelden Heere L. Admiraal Generaal en Opperhoofd der geheele vloot.

J. ANDRINGA

Actum in 's Lands ſchip
de Zeven Provinciën,
zeilende op Noorder
breedte van 26 gra-
den 54 minuten, en
lengte van 315 gra-
den 31 minuten, den
8 Auguſty 1674.

Deel van de brief die Andringa voor Michiel de Ruyter opſtelde, teneinde op diplomatieke wijze de bewoners van Martinique tot meewerking te bewegen. Aan boord is de brief in het Frans vertaald.

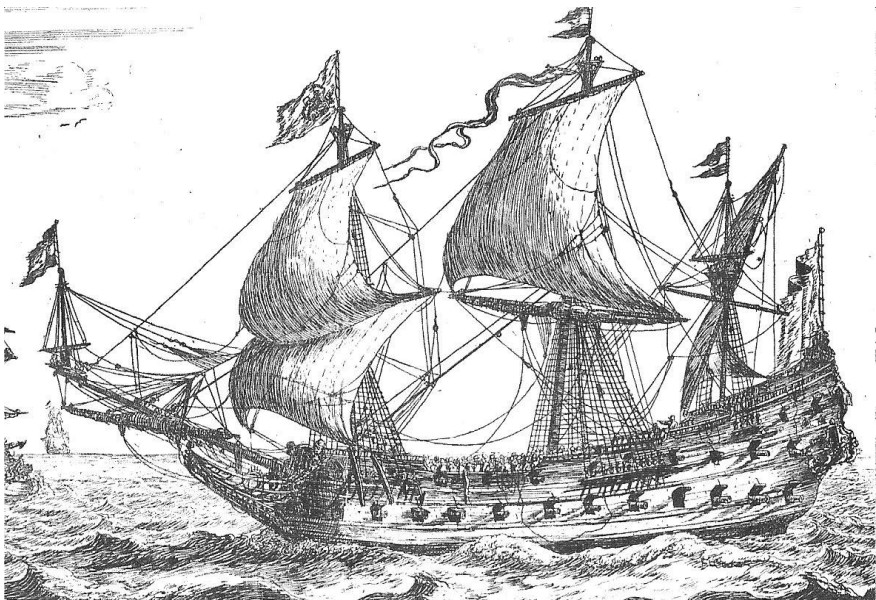
Keesje de Duivel

Inmiddels voltrekt zich een bizar avontuur. Het krijgt in de annalen van de Nederlandse maritieme geschiedenis niet of nauwelijks enige vermelding. Op 15 december 1672 is het voor de kust van Walcheren mistig en regenachtig. Een kleine vloot uit Vlissingen is bezig in het geheim het anker te lichten. Het gaat om drie oorlogsschepen en evenveel ondersteuningsvaartuigen *'gedestineert na de west'*. Het eskader staat onder commando van Evertsen (30 j.), men noemt hem, ter onderscheiding van familieleden met een zelfde voor- en achternaam, Cornelis Evertsen de Jongste. Bij intimi heet hij Keesje de Duivel vanwege zijn driest en kloekmoedig gedrag. Er zijn buiten de bemanning van goed 400 man ook nog twee compagnieën zeesoldaten aan boord; ze staan onder bevel van kapitein Anthony Colve. Na een spannende tocht door Het Kanaal verbreekt Evertsen op volle zee in zijn kajuit de zegels van twee Secrete-instructiën met een cijferschrift. Daaruit blijkt het doel van de missie; deze is primair: *'...den vijanden afbreuk te doen en de Provincie de meeste voordeelen toe te brengen.'* De schatkist van Zeeland klinkt nogal hol de laatste tijd, leeggegraaid als die is ten behoeve van de oorlogsvoering; aanvulling is dringend geboden. Men zou zeer gebaat zijn met enige kapingen van Engelse Oost-Indische retourschepen die plegen te revitailleren bij St.Helena.

Evertsen gelieve daarna koers te zetten naar de West-Indische wateren om poolshoogte te nemen in Suriname en mag vervolgens proberen buit te bemachtigen rond Barbados en de kusten van Noord – Amerika. Ook staat er: *'Terreneuf (d.i. New Foundland) niet vergeten (...) en daerdoor soo veel beuijt bekomen, dat de onkosten van deze Equipage, daemedede ruijm moogen werden goed gemaect'*. De ironie is dat wat slechts bedoeld is als een door de Staten van Zeeland gesponsorde razzia tegen de koopvaardij van de vijand, een totaal andere wending gaat nemen.

Het verhaal in het journaal van Evertsen is adembenemend. Inname van St.Helena, gewelddadige confrontaties, gewaagde ontsnappingen, gemene, vernuftige trucs: het lijkt je reinste Indiana Jones meets Treasure Island. Alle ingrediënten van een avonturenroman komen aan de orde: lekslaan op rotsen, vastlopen in modder aan tropische kusten, loten wie van drie schelmen opgehangen wordt en welke gekielhaald mogen worden. Forten veroveren op exotische stranden, veroordeelden parkeren op onbewoonde eilanden, en ook toevallige ontmoetingen, bij het onwaarschijnlijke af. Evertsen kruist langs de kust van Barbados en heeft de hel in dat er maar geen vijandelijke koopvaarders te verschalken zijn. Hij besluit koers te zetten naar het door Fransen bezette Martinique. Daar komt een eskader op hem af met Franse vlaggen in top. Alarm, alarm. Evertsen laat de Prinsenvlag hijsen en dan vallen bij de tegenstander de Franse vlaggen en Nederlandse vlaggen gaan de masten in. Evertsen komt dus -stom toeval - een ander Nederlands eskader tegen. Het staat

onder commando van Jacob Binckes uit Koudum, varende met geharde kapiteins voor de Amsterdamse admiraliteit. Het kan nog sterker: Amsterdam heeft onkundig van het Zeeuwse plan, Binckes gelijksoortige instructies gegeven als welke Evertsen aan het uitvoeren is. Beide commandanten realiseren zich dat ze samen wellicht de krachtigste zeemacht vormen van het Caribisch gebied, misschien wel van de Amerikaanse wateren. Dezelfde avond op 1 juni besluiten ze de vloeten te verenigen. Na hier en daar nog een Antil te plunderen, een handjevol koopvaardijsschepen te kapen, vrachten suiker te laden en meer dan 200 slaven door te verkopen, wat nederzettingen af te branden en 25 makkers te begraven, zet de vloot koers naar Virginia. Met Engelse vlaggen in top om de tegenstander te foppen varen ze de Jamesriver op; de misleiding blijkt effectief. Evertsen en Binckes kunnen zeven koopvaarders meenemen; ze steken vijf andere in brand, want die zitten aan de grond. Engelse deserteurs, ooit met geweld geronseld in Engeland, melden zich bij bosjes. Men maakt 4700 vaten tabak buit. Veel voordelen dus en *'slechts ten koste van 3 doden en 20 gequetsten'*.

Fregat, oorlogsschip midden 17^e eeuw. De gespleten oorlogswimpel was lange tijd het onderscheidingsteken voor oorlogsschepen. Waarschijnlijk maakten dergelijke schepen met 50 stukken deel uit van de vloot, waarmee Evertsen en Binckes ter kaapvaart gingen (1673/74).

Stuyvesants voetspoor

Dan ontstaat een gewaagd plan in het brein van Keesje de Duivel; en Binckes stemt er mee in: herovering van New York. Destijds in 1664 moesten de Nederlanders onder Stuyvesant de stad en een krans van dorpen en gespreide nederzettingen aan de Engelsen afstaan. Nu, negen jaar later, gaat de armada van inmiddels 23 schepen met 1600 man aan boord op, 8 augustus voor anker bij Staten Island tegenover Manhattan. Ruim zeshonderd man gaan onder dekking van scheepsgeschut aan land, op het fort hijst men prompt de witte vlag. Fort James is gevallen en wordt herdoopt tot Fort Willem Hendrick. Evertsen en Binckes vervangen alle Engelse besturen in steden en dorpen door magistraten van Nederlandse afkomst. Nederzettingen krijgen weer hun Nederlandse namen. New York heet nu Nieuw Oranje. Deze keer wordt er niet geplunderd. Evertsen benoemt de commandant van de Nederlandse mariniers, Anthony Colve tot militair gouverneur van het fort en de provincie. Dan gaat er wat mis.

De brieven die Evertsen over zijn wederwaardigheden aan zijn opdrachtgevers schrijft, komen niet aan door allerlei tegenslagen die de postvervoerende schepen ondervinden op zee. Medio oktober 1674 dringen de geruchten pas in Nederland door over de herovering van Nieuw-Nederland, zoals het gebied van New York nu weer heet. Ze veroorzaken grote opschudding binnen de Staten van Zeeland, van Amsterdam en de Staten-Generaal. Men slaat onderling aan het onderhandelen over het behoud van de kolonie. De Staten van Zeeland vinden dat Evertsen zijn boekje te buiten is gegaan. Ze zijn voorstander van het opgeven van Nieuw-Nederland. De lasten zijn hoog en de te verwachten winsten komen er te laat uit. Amsterdam ziet er wel heil in en komt overeen dat, als er hulp naar Nieuw-Nederland zou gaan, de Amsterdamse Admiraliteit het Zeeuwse aandeel in de kolonie overneemt. Inmiddels hebben Evertsen en Binckes rapport uitgebracht en de Staten Generaal dragen de Admiraliteit van Amsterdam op er een gouverneur en militaire commandant heen te sturen; bij Secrete-resolutie van 15 december 1673 is **“.. nae voorgaende deliberatie goedgevonden ende verstaen (...); dat tot het voorschreven Gouvernement offte Commandement sal werden gecommitteert ende aegesteld Joris Andringa, ijegenwoordich secretaris van de vloot van den Staet, ende dat nodige commissie voor hem sal werden gedepecheert;...’**.

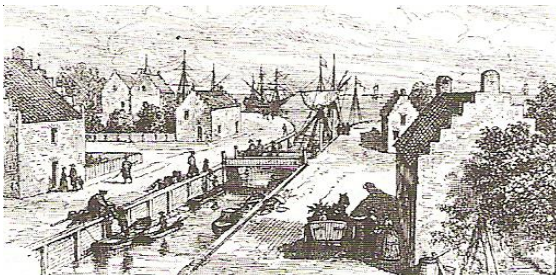
Joris Andringa in de voetsporen van Pieter Stuyvesant! We zien de standbeelden al oprijzen.

Tegelijkertijd wordt er stiekem al nagedacht over vrede met Engeland, die het opgeven van de kolonie tot gevolg zal hebben. Begin 1674 wordt, in het geheim, het eerste voorstel naar Karel II gestuurd. Dit voorstel behelst een 'revival' van de Vrede van Breda uit 1667. Op 5 maart ratificeert de Stadhouder in de Ridderzaal te Den Haag de vrede. Op 10 november 1674 wordt de kolonie overgedragen; het Nederlandse bewind heeft 15 maanden geduurd. Uit brieven van de plv. Gouverneur Colve blijkt dat de beloofde hulp

uit Amsterdam nooit is aangekomen, en evenmin dat Colve alsnog door de secretaris Joris Andringa in het Gouvernement is vervangen. Deze hoofdprijs gaat aan Joris voorbij; er staat hem wel een andere kroon op zijn loopbaan te wachten. Vrede met Engeland betekent niet dat er elders geen conflicten op uitbarsten staan; er liggen nog heel wat gevechten, zeeslagen en bloedvergieten in het verschiet.

Nieuw-Amsterdam rond 1670. In totaal waren er in Nieuw-Nederland ca. 8000 inw. waarvan ongeveer 2000 in Nieuw-Amsterdam. De brede weg van het fort naar rechts is de Heerestraet; nu Broadway. De Heeregracht links van het midden heet nu Broadstreet.

Heeregracht N.Y. rond 1660.

Een stuurse bock

Dan ineens komen we Joris tegen in het *Journael ofte Dagh-Register van Thomas Hees*. Deze diplomaat is door Staten Generaal belast te bemiddelen inzake vrijkoop van slaven bij de 'negerijen' te Algiers, Tunis en Tripolis. Op 30 juli 1675 noteert Hees in Den Helder: *'Dindgsdagh voeren wij aant boort van 's lants schip Stadt en Lande, waarop commandeert de capitein Joris Andringa, voor deesen secretaris van de heer Michiel Adriaanszn. de Ruyter, nu voor zijn eerste reys capitein (...) nevens 17 andere oorloghscheepen onder het gebiet (bevel) van de voorsegde De Ruyter...'*. Eerst op 16 augustus als De Ruyter zich bij hen voegt, lichten ze het anker en raackten aant seylen.

Voor het eerst is Joris schipper naast God op 'zijn eigen' schip, dat ook nog eens genoemd is naar zijn geboortestreek. Het is in 1653 gebouwd te Groningen voor de Friese Admiraliteit. (Lengte 37,50 m., bemanning: ca. 250 koppen; 50 tot 60 stuks geschut.)

Binnen een week heeft Andringa bonje met de diplomaat, die zich niet wil onderwerpen aan een traditionele doop bij het voor het eerst passeren van Portugal en dat kost hem duiten. Hees is op zijn teentjes getrapt: *'Ik wierde van hem niet wel bejegent. (...) By dese occasie vielen eenighe woorden heen en weder'*, want Hees wil verontschuldigen horen. Andringa zet hem op zijn plaats: als Hees zich zo anders wil voordoen dan de gewone man, moet hij ook de gevolgen daarvan dulden. Hees is verbijsterd dat Andringa zo kortaf is: *'Hy wist geen dingh meer dan hy hier gesegt had'*.

Vervolgens gaat Joris hem nadrukkelijk negeren. Zegt bijvoorbeeld zijn aandeel in een gezamenlijk bezoek aan een consul af, buiten Hees om. Deze ontdekt later dat Andringa al die tijd met een collega kapitein in de herberg zit. Samen stellen die een 'hartog van Holsteyn' aan Hees voor en hij heeft steeds maar niet door dat dit eigenlijk een gewone Engelsman is. Hees wacht ook tevergeefs op een sloep, die hem weer aan boord moet brengen. Als die pas de volgende middag komt, vraagt Hees hem te waarschuwen wanneer de afvaart daar is, opdat: *'Hij een wynigh zoude eeten'*. Waarop de sloep zondermeer vertrekt en Hees het nakijken heeft. Hij wacht *'met groot ongedult'* de middag, de avond en de volgende ochtend, zijn knechten steeds uitsturend om naar een sloep uit te zien. Tenslotte komt er een voor hem, maar *'de chaloup was vol. De tijt was daer om het beetje respect te toonen'*. Hees wil namelijk een sloep voor zich alleen; hij acht zulks in overeenstemming met zijn status. Als hij niet gekend wordt in een afspraak tussen Andringa en andere kapiteins, schrijft hij: *'Dese Andringa heeft niet alleen dese maal mij cleynaghtinghe aangedaan, maar altijt, daar hij maar gekont heeft'*. Hij is gebelgd over het kostgeld dat Andringa eist: per dag 3 gulden voor Hees, 3 gulden voor diens secretaris en 15 stuivers voor elk van zijn knechten voor *'een en de selve tafel'*. Andringa schenkt wijn *'die de keel uitstonck'* en het was te veel geld *'voor stockvis, erwten etc. en blaeuw tafelgoet (...) en daarbij moest ik met jongens aansitten'*.

De kapitein gaat er niet op in en eist dat Hees zorg draagt voor prompte betaling. Hees noteert: *‘Welk een schurk, een gierigart, stuurse en onbeleefde bock, een praater in zijn eygen self, en je slimmer als een jongen, die bij de meester lagh! De sloep noyt voor mij alleen’*. Bij zijn afscheid trakteert Hees op *‘vervarsinghe van schapen, ganzen, hoenders, patryzen, eyeren, meloenen, granaten, druiven, citroenen, dadels, broot etc.* en wel voor iedereen, *‘zonder iets aan Andringa te presenteren’*. Bij het vertrek volgt de betaling. *‘De capitein ontfing dit gelt zeer happigh en tracteerde de Mooren (die de koffers sjouwden) met brandewijn en broot totdancksegginghe.’*

Karakter en mentaliteit van onze man Joris tekent zich scherp af. Wij kennen hem al als een kundige en ijverige secretaris. Nu zien we een andere kant. Hij neemt het op voor de gewone man, is wars van pedanterie en kaponses en steekt dat niet onder stoelen of banken. Is enigszins op de penning. Kort van stof. Hij laat zich de kaas niet van zijn brood eten. Hij houdt van een *practical joke* (de Holsteiner hertog). Is deels recht voor zijn raap, deels laat hij indirect merken, hoe hij zijn mensen inschat, getuige de sloepkwestie en het rondje brandewijn. Hij lust zelf ook wel een borrel. Eerder op de tocht heeft Hees zich in een Engelse herberg al eens geretireerd (ahum) uit het gezelschap van de kapiteins, *‘siende aant begin, wat eynde het neemen zoude.’* Hij ziet dat de gezagvoerders elkaar ten zeerste toeproosten *‘met grooten glaasen wyn en dat ondert geraas van trommels, de deegen in de vuist’*. Op een bolwerk aan de zee halen ze een geintje uit: *‘...daer men afscheyt nam met volle beeckers te storten ondert donderen vant groff canon, daar zoowel de Engelschen als de Hollanders van nat wierden’*. Droogviolet Hees overnacht in een *‘goet logis’*, met officieren bekend als *‘vroome soldaten’* en treft ‘s ochtends aan boord enkele jufferen van de vorige avond aan, die door de kapiteins *‘...getracteerd wierden. Ik was mede versocht, doch hebbe bedankt’*.

Het beeld is hiermee wel afgerond.

Kapitein Joris

Een kapiteinspost valt je niet zomaar in de schoot. Heeft het old boys network zijn werk gedaan of is het zijn staat van dienst? Verwantschap met opperbevelhebber De Ruyter is een pushfactor, maar niet minder Joris’ levensloop als zeeman. Hij heeft De Ruyter vergezeld op de monstertocht langs Afrika en Amerika, heeft meegestreden in drie zeeoorlogen, en is onder meer zwaar gewond geraakt in de Slag bij Kijkduin in 1673; daarbij is hij *‘met schroot in de beenen geschoten’*.

De actieverslagen liegen er niet om: *‘.. een kanonskogel neemt het achterhoofd weg van de bevelhebber, vechtenden struikelen over her en der neergekomen ledematen, onderdeks worden schutters levend verbrand, overal kolkte bloed uit van uiteengereten lichamen...’* Of een zeer been tot aanbeveling strekt is niet bekend, maar aan een zeeslag meedoen is voor

een secretaris niet slechts een traumatische bezigheid, het levert ook prestige op.

De Staten Generaal benoemt een kapitein in vaste dienst; gewoonlijk op voordracht. Zonen van regenten en adellijke families streven naar dit beroep vanwege de status. Bij maritiemhistoricus J.C. Jonge lezen we over Joris Andringa: 'Deze was onlangs, op dringende aanbeveling van De Ruyter, aan wien hij door bloed- en vriendschap verbonden was, door den Prins tot kapitein ter zee benoemd, tot belooning van zijne getrouwe en langdurige diensten'. (Ten aanzien van de 'dringende aanbeveling van De Ruyter' merkt De Jonge fijntjes op: 'Dit schrijft Andringa zelf'.)

Republiek en monarchie

Al vanaf zijn vroegste jeugd weet Joris niet anders dan dat zijn land in conflict is met overbuur: Engeland. Vijftig jaar lang is de Noordzee een ziedende kookpot van strijd tussen beide naties met woest op elkaar inbeukende zeekastelen, het brandschatten van kustnederzettingen en het te vuur en te zwaard afslachten van duizenden zeelieden.

Wat is de onderliggende oorzaak? Hoe kan een enkel vlagincident een smeulend vuur doen opblaaien tot een bosbrand?

Het mag dan wel een a-monarchistische republiek zijn die Verenigde Nederlanden, of Zeven Provinciën of Gewesten, maar er is daarmee nog geen sprake van democratie. Regeren is in handen van een monopolie van standen. Buitenlanders beklagen zich weliswaar erover dat ze niet het verschil kunnen ontwaren tussen een bestuurder en een winkelier, maar rijkdom uit zich hier niet in praalzucht en een schare bediendes. Gewoon doen is ook dan al spreekwoordelijk. De zeven provincies – Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Friesland, Groningen en Overijssel – zijn verenigd in een los federaal verband, maar handhaven eigen onafhankelijkheid, bijvoorbeeld in financiële zaken, en eigen marine. De afgevaardigden naar de Staten Generaal handelen strikt in opdracht van hun eigen gewest; het algemeen landsbelang is daaraan gewoonlijk ondergeschikt. De burgerregenten in de steden van gewest Holland leiden de natie en bezorgen welvaart door internationale handel. Ongeveer 42 % van de circa 1,8 miljoen mensen woont in steden. De grootste bloei in de economie valt tussen 1650 – 1675; zelfs het rampjaar 1672 doet er nauwelijks iets aan af.

Monarchie

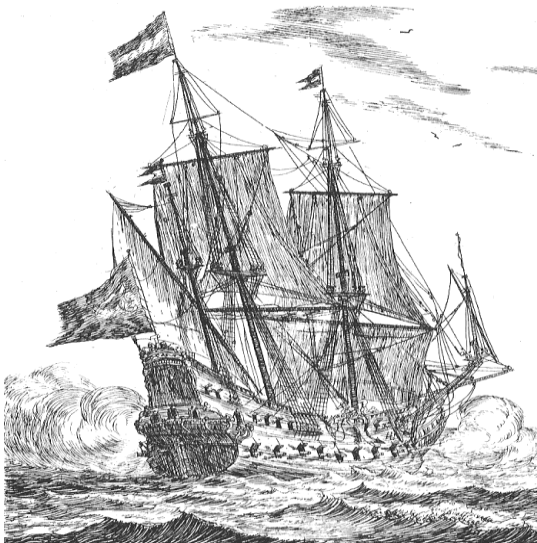
'The Dutch States General was, in reality, a prisoner of its sovereign members', schrijft een Amerikaanse historicus en hij acht het een wonder dat de Republiek dan toch in staat is omvangrijke legers en een vloot op touw te zetten.

Hij vindt dat het geheim zit in waarden die in Frankrijk, Engeland en Spanje wat minder diep in de bevolking liggen verankerd: verdraagzaamheid,

veiligheid en vrijheid in de handel. Is men bijvoorbeeld in Engeland nog doende heksen te vervolgen, Nederlanders vinden dat baarljke onzin.. Halverwege de 17^e eeuw als Rembrandt en Frans Hals in de weer zijn met portretten van Joden, calvinisten en katholieken, maken de Nederlanders zich minder druk om godsdienstige onlusten dan om overzeese handel. Kunnen stijgen op de maatschappelijke ladder tot een soort handelsaristocratie, is onderdeel van het gedachtegoed van het Nederlandse burgerdom.

In Engeland leidt hard werken en handig zijn juist helemaal niet tot aanzien; men vindt dat daar een merkwaardige gang van zaken. De vorst staat boven op de piramide van de adel in vele rangorden.

Het loonpeil ligt in Engeland aanzienlijk lager dan in de Provincie Holland en dat blijft zo tot in de 19^e eeuw. De bevolking telt het 3-voudige van die van de Nederland

De Vryheit

Lengte ca.38 m.

Vijand aan loef
houden.
Aan lijzijde
schieten de kogels
de golven in.

Ging verloren in
1676.Op laatste
tocht van Andringa.

Dit schip is vrijwel zeker identiek aan de *Stad en Lande*,
waarop Andringa als kapitein voer vanaf 1674 tot aan zijn overlijden.

Afbranden die ander

In 1653 maken Engelse oorlogsschepen en kapers tussen de duizend en vijftienhonderd Nederlandse vaartuigen buit. Onvoorstelbare aantallen. De beroemde tocht naar Chatham in 1667 schakelt de kern van de Engelse marine uit. De aanval valt kort na een pestepidemie in Londen en na de grote brand die vier dagen lang woedt en de City in de as legt. Was de aanval moedig of misdadig? Na de Vierdaagse zeeslag met in totaal bijna 6000 doden, steekt een Engels eskader bijna 150 koopvaarders in de fik die

voor anker liggen in het Vlie en tussendoor nemen de Engelsen nog even de verwoesting van West-Terschelling op zich.

Dit zijn maar enkele voorbeelden van de bereidheid elkaar letterlijk tot de grond toe af te branden. De zeeslagen in de Derde Engelse Oorlog liggen dan nog in het verschiets. Een vrede van enige duur tussen de beide naties zit er niet in gedurende de tweede helft van de 17^e eeuw.

The pieces of the cake

Hoe moeten we de moorddadige aard van de rivaliteit verklaren?

Het kan hem toch niet zitten in de mentale verschillen tussen beide protestantse naties. Eerder in overeenkomsten: beide landen begeven zich in hun streven naar welvaart op de wereldzeeën. Het gaat ons nu om de visie die beide partijen er daarbij op nahouden. Een Engelse Oostzeehandelaar geeft exact aan wat er loos is: *'The trade of the world is too little for us two, therefore one must down'*. Vertaald naar de praktijk betekent dit: uitbreiding van het eigen marktaandeel in de wereldhandel leidt tot neiging de ander onvoorstelbare schade te berokkenen.

Dat past in het economisch denken van die tijd. Ontworsteld aan een gesloten agrarische traditie meent men nog steeds, dat het goede der aarde, al wat men kan wensen, slechts in een beperkte, 'eindige' hoeveelheid bestaat. De antropoloog George Foster noemt dit beeld *the image of limited good*. Materiële verbetering nastreven gaat ten koste van anderen. Wordt de een rijker, dan moet de ander wel armer worden. Wie het grootste stuk van de taart neemt, laat voor de ander te weinig over. Engeland en de Nederlanden in de Gouden Eeuw zien het economisch succes van hun rivaal als een falen van de eigen inzet. Zij gedijen, dus wij mislukken.

In onze dagen van macro-economisch denken, weten we beter. De taart kan wel degelijk groeien. We kunnen een groter deel daarvan tot ons nemen zonder dat het ten koste gaat van onze huisgenoten. Efficiëntie en productiviteitsverbetering leidt tot uitbreiding en meer welvaart. Met een motorshovel graaf je in je eentje sneller een kanaal, dan honderd man met een spade. Bovendien hebben we juist alle belang bij rijke handelspartners: immers meer productie vraagt om koopkrachtige klanten. Handel is op wederzijds belang gebaseerd. Vrije handel leidt in het algemeen tot een win-win-situatie. Hugo de Groot verdedigt in zijn *Mare Liberum*: de vrije toegankelijkheid van zeeën en kusten, die je elkaar niet moet ontzeggen. Englands visie was die van de *Mare Clausum*. Dat hield in de soevereiniteit over de omringende zeeën: anderen mogen niet zomaar vissen en handeldrijven in Engelse wateren. Daarbij strekte zich die 'eigen' zee uit tot aan de koloniën; dus bijvoorbeeld de noordelijke Atlantische Oceaan (die dan ook onverbloemd Noordzee heet) vanwege de vestigingen langs de Noord-Amerikaanse kust. Mogelijk dat de ruil van New York tegen Suriname indirect met het verschil in visie te maken heeft. Donna Merwick zegt het zo:

The Dutch preferred to 'navigate the land'. The English were concerned with 'occupying the land'. Nederlanders vind je langs bevaarbare rivieren op handelsposten. De Engelsen benutten juist het grondgebied zelf (*the land mass*) om er vestigingskolonies te stichten.

Het einde

Starre visies kunnen crisissituaties opleveren en soms bloedvergieten op grote schaal. Aan de hand van de levensloop van Joris Andringa zien we het drama van opgang en verval van varend Nederland afgetekend. Furore naast bloedvergieten, en ook de sloop van de Gouden Eeuw. Met de wapenwedloop en oorlogen leeft Nederland financieel boven haar stand; de staatsschulden lopen op; de Nederlandse vloot wordt al gauw gehalveerd. Tegen het eind van de 17^e eeuw is het met de Republiek der Verenigde Nederlanden als een der leidende mogendheden gedaan.

Joris Andringa zien we in 1676 terug op zijn schip de *Stad en Lande*, genoemd naar zijn geboortestreek. Hij vaart en vecht mee in de vloot van De Ruyter tegen een Franse overmacht in de Middellandse Zee. In de Baai van Syracuse raakt De Ruyter dodelijk gewond. Op 29 april staat Joris met enkele collega's aan zijn sterfbed aan boord van *D'Eendracht*. Het verdere verloop van de gevechten is rampzalig: schepen worden in brand geschoten, honderden bemanningsleden komen om. *'Maer t bleef niet by de schade der verbrande scheepen d'eene tegenspoedt volghde d'andre. Men was van den vyand nauwlyks ontslaegen of men werdt van hooge handt bezocht, daer onstond een groote sterfte in de vloot. De roode loop die een pest verstrekt in de schepen en onder de matrozen door hare besmetlykheit en felheit nam d'overhandt en veel volks weg. Ook stierven toen verscheide bevelhebbers onder andre de Kapiteinen Jacob Berkhout, Pieter de Sitter en Joris Andringa. Dus sleet de vloot dagelyks...'* (G. Brandt) In gedeprimeerde sfeer wacht de vloot voor Palermo op nadere instructies van de Staten Generaal. Daar slaat dan de epidemische dysenterie toe; hieraan overlijdt Joris Andringa op 28 mei 1676. Hij krijgt ter plekke zijn zeemansgraf en verdwijnt in de golven en uit de geschiedenis. Zijn testament vermeldt als erfgenamen zijn vrouw en de kinderen van zijn broer, Paulus, die predikant was en al eerder stierf; zelf heeft Joris geen nazaten.

Joris Andringa heeft geen standbeeld gekregen, het is gebleven bij een straatnaambord in het Amsterdamse stadsdeel Bos en Lommer.

Dit themanummer over Joris Andringa (* 1635 – † 1677) schrijver, kaper, kapitein (Andringa boek 1 – Z7; Andringa boek 3 - 82111) is als bijlage bij het familiekrantje Andringa Staach Nijs 46 (ASN 46) gepubliceerd en aldaar los toegevoegd. (ta)

Geraadpleegde literatuur

- Blok, P.J., *Michiel Adriaanszoon de Ruyter*. 's-Gravenhage 1928.
- Brandt, G., *Het leeven en bedrijf van den Heer Michiel de Ruyter*. Amsterdam 1687.
- Bruijn, J.R., *De oorlogvoering ter zee in 1673 in journalen en andere stukken*. Groningen 1966.
- Bruijn, J.R., *Varend verleden. De Nederlandse vloot in de 17^e en 18^e eeuw*. Amsterdam 1998.
- Fiske, John, *The Dutch and Quaker Colonies in America*. Boston and New York 1899 (2 volumes).
- Hardenberg, H., *Journael ofte Dagh-Register van de reyse van Thomas Hees, gedaan int jaar 1675*. In: Alphen, G.van, *Memoria*. Leiden MCML.
- Jacobs, Jaap, *Een zegenrijk gewest. Nieuw-Nederland in de zeventiende eeuw*. Amsterdam 1999.
- Jonge, J.C., *Geschiedenis van het Nederlandse zeewezen*. Haarlem 1858-1862 (5 delen)
- Merwick, Donna, *The Shame and the Sorrow. Dutch-Amerindian Encounters in New Netherland*. Philadelphia 2006.
- Mollema, J.C., *Geschiedenis van Nederland ter zee*. (4 delen) Amsterdam 1939-1942.
- Nooms, Reinier, *Verscheyde Schepen en Gesichten van Amsterdam*. Alphen ad Rijn 1970.
- Pepys, S., *Geheim dagboek van een puritein 1660-1669*. Amsterdam 1969.
- Prud'homme van Reine, R.B., *De Republiek als grote en kleine mogendheid ter zee*. In: Bruijn, J.R., *Met man en macht, de militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000*. Amsterdam 2003.
- Prud'homme van Reine, R.B., *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaanszoon de Ruyter*. Amsterdam 2007.
- Prud'homme van Reine, R.B., *Correspondentie (e-mail)*.
- Shomette, Donald G. and Robert D. Haslach. *The Dutch Naval Campaign of 1672-1674*. Columbia: Univ. of South Carolina 1988.
- Shorto, R., *Nieuw Amsterdam. Eiland in het hart van de wereld*. Amsterdam 2004.
- Waard, C. de., *De Zeeuwsche expeditie naar de west onder Cornelis Evertsen den Jonge 1672-1674*. Werken van de Linschoten-vereniging XXX. 's-Gravenhage 1928.
- Vliet, Adri van, *De Staatse vloot in de Tachtigjarige Oorlog*. In: Bruijn, J.R., *Met man en macht, de militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000*. Amsterdam 2003.
- Vliet, Adri van. *'Een vriendelijke groetenisse'. Brieven van het thuisfront aan de vloot van De Ruyter (1664-1665)*. Franeker 2007.
- Zee, Henri van der and Barbara van der Zee, *A Sweet and Alien Land. The Story of the Dutch in New York*. New York 1978.
- Recente maritieme werken baseren zich veelal op het standaardwerk van J.C. Jonge. Is dit de reden dat de benoeming van Joris Andringa tot gouverneur van New York daarin stevast ontbreekt? J.C. Jonge (1858-1862) suggereert zelf, dat hij geen volledige toegang had tot alle officiële stukken betreffende de reis van Evertsen en Binckes. De Waard (1928) en diverse Amerikaans werken (ook hier niet vermelde) noemen Andringa's benoeming wél.
 - Bij het ter perse gaan van het onderhavige artikel werd bekend dat het boek van De Waard en dat van Shomette/Haslach worden verfilmd.
 - Er is een (gunstige) omslag in de Amerikaanse visie betreffende de Nederlandse invloed op de geschiedenis van New York. Men leze bij wijze van eye opener: Russel Shorto (2004).
 - Wie zich wil verdiepen in de zeegeschiedenis van de 17e eeuw kan uitstekend terecht bij de biografie van De Ruyter door Ronald Prud'homme van Reine (2007).
 - De naar Joris vernoemde straat in Amsterdam vermeldt als naam: Joris van Andringastraat; de varianten met 'van' en zonder 'van' komen beide voor bij G.Brandt (1678) e.a..